

30 kg) of a Baltic style amber bead, and, why the popularity of this style spread as far as western Germany and into Austria.

In sum, it was found that during the OIA the central Lithuanian amber tradition was similar to that of the Baltic northern barrow culture and sharply differed from western Lithuania. During the 5th-6th centuries, the practise of funerary amber became more common at several cemeteries in central Lithuania, i.e. Marvelė and Plinkaigalis, linking them to the western Lithuanian tradition. Other cemeteries, however, which neighbor Marvelė, e.g. Veršvai, Eiguliai, Kriemala, as well as more distant ones such as Graužiai and Obeliai continue to show very little evidence of funerary amber.

Vidurio Lietuvos gyventojų laidojimo papročių kaita IV - XIV a.

Vytautas URBANAVIČIUS

1983 m. baigtas tirti Obelių kapinynas, Ukmergės raj. (*Urbanavičius V., Urbanavičienė S., 1988, p.9-61*). Jo radiniai, ypač sudegintų mirusiųjų kapų liekanos vandenyje, ne tik davė naujos medžiagos materialinei ir dvasinei kultūrai pažinti, bet ir padėjo atsakyti į kai kuriuos etninius klausimus.

Obeliai yra palyginti netoli vakarinės vėlyvosios brūkšniuotosios keramikos kultūros paplitimo ribos. Šią kultūrą palikusią žmonių kapų kol kas nežinoma. Tik jai nykstant, IV a. antroje pusėje ar gale, atsiranda laidojimo paminklų (*Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961, p.291-300; Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.12*). Tai vadinamieji rytų Lietuvos pilkapiai, kuriuose V m.e.a. mirusieji buvo laidojami ir nedeginti, ir sudeginti (*Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.13*).

Šio laikotarpio Obelių kapinyno kapai tiek laidosenos, tiek įkapių požūriui labai artimi ankstyviausiems rytų Lietuvos pilkapiams. Yra pagrindo spėti, kad Obeliuose taip pat būta pilkapių, tik jie nuarti.

Įdomi geografinė Obelių padėtis: iš rytų ir pietryčių pusės jie ribojasi su brūkšniuotosios keramikos kultūros zonoje beplintančių pilkapių teritorija, iš pietvakarių ir vakarų pusės - su Vidurio Lietuvos kapinynų kultūra. Pastaroji su Obeliais betarpiško kontakto teritorijos prasme lyg ir neturi, tačiau yra laidosenos panašumų. Be to, Vidurio Lietuvos kapinynų kultūros pėdsakų yra ir į šiaurės rytus, ir į pietvakarius nuo Obelių (*Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.11*). Visa tai rodo, kad Obeliai I m.e. tūkstantmečio viduryje buvo dviejų etninių kultūrų sandūroje.

Vieni iš neaiškiausių klausimų šio laikotarpio istorijoje yra brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonių laidojimo paminklų nebuvimas, tos kultūros išnykimo ir rytų Lietuvos pilkapių kultūros atsiradimo bei deginimo papročio plitimo priežastys.

Vieni tyrinėtojai mano, kad Rytų Lietuvos pilkapius paliko lietuviai (*Tautavičius A., 1955, p.97; Таутавичюс А., 1959, С.142; Очерки..., 1972, p.5*), kiti - kad aukštaičiai (*Гуревич Ф.Д., 1947, p.34; Куликаускас П., 1952, p.104; Куликаускас П., 1954, p.46; Куликаускас Р., 1952, p.120; Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.14*), treči - kad rytų aukštaičiai (*Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p.32*).

F. Gurevič mano, kad I m.e. tūkstantmečio viduryje į brūkšniuotosios keramikos kultūros paplitimo teritoriją iš šiaurės Lietuvos ir pietinės Latvijos sričių, kur pilkapių pylimo paprotys buvo žinomas jau pirmaisiais m.e. amžiais, atėję dabartinių aukštaičių protėviai. Brūkšniuotosios keramikos atstovus jie išstūmę, dalį galbūt asimiliavę (*Гуревич Ф.Д., 1962, p.33-36*). V. Sedovas, sutikdamas su teiginiu, kad paprotį pilti pilkapius į rytų Lietuvą atnešė šiaurės Lietuvos gyventojai, atkreipia dėmesį į pastarųjų santykius su vietos gyventojais

(Cedros B.B., 1970, p.22). Ateivių paprotys nedegintus mirusiuosius laidoti pilkapiuose susipynė su vietinių papročiu mirusiuosius deginti. Atsiradęs naujas paprotys sudegintus mirusiuosius laidoti pilkapiuose greit išplito visoje rytų Lietuvoje ir VII m.e.a. tapo vyraujančiu (Cedros B.B., 1970, p.22). Iš čia jis pradėjo plisti į vakarines Lietuvos sritis, bet jau kitu pavidalu - mirusieji laidoti sudeginti, bet nebe pilkapiuose. Atkreiptinas dėmesys į laidojimo papročių keitimosi tempus. Nedeginti mirusieji rytų Lietuvos pilkapiuose laidoti labai neilgai - nuo IV a. pabaigos iki VI a. pradžios, jau V a. dalis mirusiųjų šiuose pilkapiuose laidoti sudeginti (*Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.13*).

Skirtingai aiškinamos ir mirusiųjų deginimo papročio plitimo priežastys. Vieni jas sieja su jotvingių laidojimo papročiais (*Таймавичюс А., 1959, p.133*), kiti laiko vietinių brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonių, tikriausiai, jų palikuonių, palikimu (Cedros B.B., 1970, p.22).

Tačiau beveik tuo pačiu metu keitėsi laidojimo papročiai ir į prietvakarius nuo Obelių - Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų paplitimo teritorijoje, kuri į brūkšniuotosios keramikos kultūros zoną neįėjo.

Laidojimo papročių keitimasis I m.e. tūkstantmečio viduryje rodo, kad tam tikra gyventojų migracija tuo metu vyko visoje Lietuvos teritorijoje. Toji migracija turėjo savas priežastis, kurių ieškant norom nenorom tenka atsigręžti į minėtų įvykių laiką - vadinamąjį Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpį. To kraustymosi rezultatas galėjo būti baltų genčių persistūmimas dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Gretimų giminingų baltų genčių kraustymosi atspindžiu būtų galima laikyti kad ir minėtus pasikeitimus V a. Obeliuose. Tačiau neatmestina ir naujų gyventojų iš tolimesnių sričių įsiliejimo galimybė. VI a. antrosios pusės - XII a. kapų Obeliuose nerasta. Mūsų nuomone, tokia pat padėtis yra ir Vidurio Lietuvos kapinyuose: įsigalint mirusiųjų deginimo papročiu, apie VI-VII a. kapai staiga dingsta, tarsi būtų išnykę gyventojai, laidojimas nutrūkęs. Nutrūkęs keliems šimtmečiams. Tačiau kita medžiaga rodo, kad gyvenimas šiose vietose nebuvo sustojęs. Antai Obelių ežero dugno žiedadulkių analizė parodė, kad jo pakrantėse X-XI a. žmonės augino javus, tarp kurių svarbią vietą užėmė rugiai. Na, o kapinėse vėl pradėta laidoti tik XIII a. Iki XV a. pradžios mirusieji čia deginti.

Daiktai iš XIII - XIV a. padžios degintinių kapų - tiek rastųjų krante, tiek ir rastųjų ežere - gerokai skiriasi nuo daugelio kitų to paties laikotarpio Lietuvos kapinyuose aptiktų daiktų. Skiriasi forma, ornamentu, o kartais ir tuo, ir tuo. Obeliuose rastieji daiktai visais atžvilgiais daug artimesni prūsų, nadruvių ir skalvių to paties laikotarpio archeologinei medžiagai. Tai iš vielos pinti papuošalai, ypač žiedai, taip pat nedidelės plokščios skardinės bei lietos segės - daugiausia žvaigždės formos, bet ir didelė dalis pasaginių segių, kabučių ir kt. Tokių daiktų rasta ir kai kuriuose kituose to laikotarpio Lietuvos kapinyuose, daugiausia tuose, kur sudeginti mirusieji laidoti kartu su žirgais. Tokie kapai paplitę pietvakarių ir Vidurio Lietuvoje - Šakių, Kauno, Jonavos, Kėdainių, pietinėje Panevėžio ir PV Anykščių, vakarinėje Ukmergės rajonų dalyje. Tai archeologams gerai žinomi Ramoniškių, Pakalniškių, Mikytų, Kriemalos, Raudonėnų, Veršvų, Pakapių, Ruscinių, Graužių, Rimaisių, Tulpiakiemio ir kiti kapinynai, prie kurių dabar prisidėjo ir Obeliai. Ši teritorija įsiterpia į Lietuvą nuo Prūsijos pusės.

Ankstyviausi žirgų kapai šioje Lietuvos dalyje datuojami XI-XII a., vėlyviausi - XIII - XIV a. (*Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, p.12*). Tačiau jų datavimui ilgą laiką naudoti skirtingi kriterijai: XI-XII a. žirgų kapai datuoti remiantis archeologine medžiaga (*Куликаускаене Р.К., 1953, p.211-222; Navickaitė O., 1958, p.83-93*), gi apie XIII-XIV a. žirgų kapus kalbėta remiantis tik rašytiniais šaltiniais (*Navickaitė O., 1958, p.93*). Tarsi pačių to laikotarpio žirgų kapų kaip archeologinės medžiagos visai nebūtų.

XI-XII a. žirgų kapai dažniausiai datuoti remiantis tuose kapuose randamais daiktais - antkaklėmis bei apyrankėmis, panašiomis į to paties laikotarpio žmonių kapuose randamus atitinkamus daiktus (*Navickaitė O., 1958, p.91-92*). Tačiau dažniausiai šie daiktai žmonių kapuose randami atskirai nuo žirgų kapų.

Vidurio Lietuvos kapinyuose dažnai vienoje duobėje randamas nedegintas žirgas su sudegintu žmogumi. Laikoma, kad tokiu atveju žirgas užkastas kaip to žmogaus įkapė (*Куликаускаене Р.К. 1953, p.215*). Tad šie abu kapai neišvengiami turi būti to paties laikotarpio. Remiantis šiuo faktu buvo siūloma tokius žirgų kapus datuoti pagal toje pačioje duobėje vienu metu palaidoto sudeginto žmogaus kapą (*Урбанавичюс В.Ф., 1966, p.188-189*). Šiuose kapuose randami daiktai yra vėlesni nei XI - XII a. Tokiu atveju ir žirgų kapai turėtų būti vėlesni, datuojami XIII - XIV a., o dalis - ir XV a. pradžia (*Урбанавичюс В.Ф., 1966, p.188-189*). Dalį žirgų kapų XIII - XIV a. dabar datuoja ir kai kurie kiti tyrinėtojai (*Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, p.12*).

XIII - XIV a. - kovų su kryžiuočiais, Prūsijos užkariavimo laikotarpis. Iš rašytinių šaltinių žinoma, kad dalis prūsų vitingų, pralaimėjus 1260 m. sukilimui, patraukė į Lietuvą ir pasidavė Lietuvos kunigaikščių valdžion. Patraukė turtingesnieji su šeimomis, turtu, papročiais ir tradicijomis. Į Lietuvą jie atsinešė ir paprotį laidoti sudegintus mirusiuosius kartu su nedegintais žirgais.

Lietuvoje prūsų išeiviai įkūrė savo kolonijas, kurių vietą ir šiandien iš dalies galima atsekti pagal paliktus vietovardžius. Manoma, kad vietovardžiai Prūseliai, Prūsiškiai, Prūsokai ir pan. yra prūsiškos kilmės. Jų atsiradimo data laikoma XIV a. - XV a. pradžia (iki 1422 m.) (*Охманский Е., 1981, p.121-131*). Šių vietovardžių yra Šakių, Lazdijų ir Marijampolės raj., prie Trakų, vienas kitas Žemaitijoje, Utenos, Zarasų, Rokiškio raj., prie Vabalninko ir kt. Daugelis tų vietovardžių yra labai bendri, būdingi visiems prūsams. Tačiau greta jų yra ir tokių, kurie nusako čia apsigyvenusių žmonių gentinę kilmę. Tarp jų yra ir jotvingiški. Iš prūsų išskiriami bartai. Jie buvę apgyvendinti prie Nemuno vidurupio, Neris žemupy ir prie Merkio (*Охманский Е., 1981, p.124-125*). Tyrinėtojų nuomone, bendras ateivių skaičius galėjęs siekti iki 5000 žmonių. Į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę jie atsikėlė keturiais srautais ir buvo apgyvendinti nuo Paštuvos iki Minsko rytuose (*Охманский Е., 1981, p.130*).

Tarp atsikėlėlių neretai minimi skalviai. Vienas skalvių srautas siejamas su kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio 1365 m. įsiveržimu į kryžiuočių užgrobtas žemes. Jų kariuomenė užpuolusi Ragainės apylinkes, iš kur į Lietuvą atsigabenusi apie 800 skalvių. Šie buvę apgyvendinti prie Rodunės (*Охманский Е., 1981, p.128*).

Skalvius vieni laiko prūsais, kiti - lietuviais. J. Ochmanskis juos nuo prūsų lyg ir skiria, tačiau lietuviais nelaiko (*Охманский Е., 1981, p.121-131*). Dauguma

kalbininkų, pradėdant K. Būga (*Būga K., 1961, p.116, 553-554; Mažiulis V., 1966, p.20*), juos, kaip ir nadruvius, laiko prūsais. Kai kurie lenkų ir vokiečių istorikai yra tos pačios nuomonės (*Lowmianski H., 1932, p.22-23, 39; Ckulicz-Kozaryn L., 1983, p.46-47*). A. Tautavičius, remdamasis archeologine medžiaga, XIX a. vidurio ir antrosios pusės vokiečių istorikų ir kalbininkų darbais, tiek nadruvius, tiek skalvius mano buvus artimesnius lietuvių gentims, XIII a., iki ateinant ordinui, priklausiusius Mindaugo Lietuvai (*Tautavičius A., 1968, Nr.6, p.20-22*). Tos pačios nuomonės yra ir R. Batūra (*Dusburgietis P., 1985, p.350-351*).

XIII a. rašytinių šaltinių minimi skalviai gyveno abipus Nemuno žemupio. Archeologiškai jie pažįstami tik iš kapinynų. Šiaurės vakaruose (kartu su Lamata) jų paplitimo riba siekia Veiviržą, Šiaurėje - Tauragės apylinkes, rytuose palei dešinįjį Nemuno krantą pasiekia Viešvilę (*Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.18*). Tai Vėžaičių, Pocių, Mockaičių, Skomantų, Nikėlų bei Paulaičių, Linkūnų, Jurgaičių kapinynai (*Engel C., 1931, p.313-333; Nagevičius V., 1935, p.68-94; Puzinas J., 1938, p.111-115; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p.38-39; Hakaūme II., p.65-67*).

Šie kapinynai apima laikotarpį nuo V iki XIII m.e.a. V - VII a. mirusieji juose laidoti nedeginti, o VII a. pabaigoje ima plisti ir degintiniai kapai. Kartu su mirusiais kartais palaidoti ir nedeginti žirgai. IX - XIII a. kapuose raiteliai jau randami sudeginti (*Lietuvos TSR archeologija, 1977, p.17-18*).

Paprotys laidoti raitelį kartu su nesudegintu žirgu gyvavęs ir Sūduvoje bei kai kuriose prūsų gentyse - Natangoje, o ypač Sambijoje (*Jaskanis J., 1966, p.29-65*).

Minėtuose skalvių kapinyuose toks laidojimo paprotys nebuvo masinis. Galimas dalykas, kad šioje vietoje tai buvo to papročio plitimo pradžia, o apogėjū jis pasiekė jau vėliau, skalviams traukiantis toliau į Lietuvą.

Rašytiniai šaltiniai teigia, kad XIV a. viena skalvių grupė apsigyveno prie Paštuvos, į vakarus nuo Nevėžio žiočių. Vygandas Marburgietis juos mini 1381 m. (*Охманский Е., 1981, p.129; Scriptores..., 1861, p.600*). Manoma, kad Paštuvos žemės centras buvusi to paties pavadinimo pilis ant Nemuno kranto, į rytus nuo Vilkijos esančiame Jaučakių piliakalnyje (*Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1975, p.72; Makarevičius A., 1971, p.62; Dusburgietis P., 1985, p.416*).

Jeigu į šią vietovę pažiūrėsime kapinynų, kuriuose yra žirgų kapų, fone, tai tų kapinynų medžiaga minėtus spėjimus tarsi patvirtintų. Pirmiausia, už poros kilometrų į pietryčius nuo Jaučakių piliakalnio yra Kriemalos kapinynas, priešingoje Nemuno pusėje - Mikytų kapinynas, už kilometro į vakarus nuo pastarojo yra kapinynas su žirgais Pavilkijo kaime, į rytus, šalia Jadagonių piliakalnio taip pat rasta arklių kaulų ir puodų šukių su banguotu ornamentu. Ši vieta yra kairėje Nemuno pusėje, priešais Kriemalos kapinyną. Taigi rašytiniai šaltiniai leidžia spėti, kad sudegintų žmonių ir nedegintų žirgų kapai gali būti prūsų, nadruvių ar skalvių palikimas. Jeigu iš tikrųjų Jaučakių piliakalnio pašonėje buvo skalvių kolonija, tai pagrįstai būtų galima spėti, kad Kriemalos kapinynas yra būtent jos palikimas. Galimas dalykas, kad dalis kapinynų priklauso kitoms (pvz. nadruvių) gentims.

Kad X - XIII a. paprotys mirusiuosius laidoti su nedegintais žirgais Vidurio

Lietuvoje gali būti perimtas iš nadruvių, spėliojo jau A. Tautavičius. Tačiau archeologinė medžiaga iš to laikotarpio degintinių kapų šio spėjimo nepatvirtino. Obelių kapinynas ir ypač prūsiška medžiaga iš ežero yra matyt pats rimčiausias argumentas šiai prielaidai paremti.

Kurios ateivių genties žmonės apsigyveno Obeliuose, nustatyti sunku. Apytikriai galima nusakyti tik jų imigracijos laiką, kuris turėjo sutapti su bendros prūsų bei jų kaimynų imigracijos laikotarpiu. Tuo periodu laikomi 1244-1267 m., kai buvo ypač sustiprėję ir taip jau intensyvūs karai su kryžiuočiais, Lietuvą valdant kunigaikščiui Mindaugui (*Охманский Е., 1981, p.116*).

Laidosenos ir materialinės kultūros požiūriu Obelių kapinyno XIII - XIV a. kapai, kartu su žirgų kapais kaip du vandens lašai panašūs į atitinkamus kapus minėtame Kriemalos kapinyne. Pastarieji, kaip jau buvo užsiminta, remiantis rašytiniais šaltiniais, sutini su skalviais.

Skalviai, vieni iš paskutiniųjų pajūrio gyventojų susidūrę su Kryžiuočių ordinu, bene ilgiausiai išlaikė savo nepriklausomybę. Galutinę jų užkariavimo datą nurodyti sunku. Tas procesas buvo ilgas, siekęs paskutinius XIII a. dešimtmečius. Tik žinoma, kad 1280 m. skalvių teritorijoje kryžiuočiai pastatė Ragainės pilį, tapusią vienu iš stambiausių atsparos punktų kovose su lietuviais (*Dusburgietis P., 1985, p.219-220*). Dalis skalvių diduomenės, kaip ir nadruvių bei daugelio prūsų genčių, nenorėdami pasiduoti kryžiuočiams paliko savo gimtas vietas ir patraukė Nemunu aukštyne į Lietuvą.

Taigi, būta kelių etninio pobūdžio pasikeitimų Vidurio Lietuvoje. Tiksliau, net ne pasikeitimų, o naujų gyventojų įsiliejimo. Norint geriau suprasti Vidurio Lietuvos gyventojų kaitą, būtina į jos kapinynų medžiagą pažvelgti platesniame Lietuvos teritorijoje vykusių etninių pasikeitimų fone.

I m.e. tūkstantmečio viduryje brūkšniuotosios keramikos kultūros zonoje pradeda plisti vadinamieji rytų Lietuvos pilkapiai, kuriuose mirusieji laidoti nedeginti. Spėjama, kad brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonės savo mirusiuosius degino, nors patys kapai ir nėra žinomi. Plintant pilkapiams, čia susiformavo mišri kultūra, kurios vienas komponentas - pilkapių pylimas - buvo paimtas iš Šiaurės Lietuvos pilkapių kultūros, o kitas - mirusiųjų deginimas - iš brūkšniuotosios keramikos kultūros. Naujoji kultūra išsilaikė iki II tūkstantmečio pradžios.

Panašios situacijos tuo metu būta ir Vidurio Lietuvoje, tik čia nedeginti mirusieji daugiausia laidoti plokštiniuose kapinyuose, (tik Kriemaloje, Kauno raj., aptikta pilkapių pėdsakų). Šiuose kapinyuose, skirtingai nuo rytų Lietuvos pilkapių, VI - VII a., pasirodžius degintiniams kapams, laidojimas nutrūksta.

Obeliai šiuo požiūriu yra artimi Vidurio Lietuvos plokštiniams kapinyams, nors kitais požymiais jie, kaip minėta, primena rytų Lietuvos pilkapius. Nuo Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų žmonių palaikų tuo laikotarpiu Obeliuose palaidotieji skiriasi ir savo antropologija - tai buvę aukštaūgiai, plačiaavidžiai žmonės.

Atsakymą į klausimą, kodėl Vidurio Lietuvos kapinyuose VI-VII a. laidojimas nutrūksta, o rytų Lietuvos pilkapiuose - ne, galėtų duoti I m.e.

tūkstantmečio vidury vykusi gyventojų migracija. Jau minėta, kad rytų Lietuvos pilkapių atsiradimą tyrinėtojai sieja su ateiviais iš šiaurės Lietuvos. Iš tiesų, I m.e. tūkstantmečio pirmojoje pusėje šioje teritorijoje buvę pilkapiai išnyko, o I m.e. tūkstantmečio viduryje išplito jau kitoje vietoje - brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijos vakariniame pakraštyje. Pilkapynų čia daug ir kai kurie iš jų dideli. Tai rodo, kad ateivių skaičius turėjo būti didelis. Jie sugebėjo išlaikyti nemaža savo papročių, kai kuriuos net primesdami vietiniams gyventojams.

Dalis tų vietinių gyventojų matyt pasitraukė - persikėlė į kaimyninių genčių teritorijas. Viena iš tokių teritorijų buvo Vidurio Lietuvos kapinynų sritis, kur mirusieji nuo pirmųjų m.e. amžių buvo laidojami nedeginti plokštiniuose kapinyuose (abi šios kultūros iki I m.e. tūkstantmečio vidurio kontaktavo Nemuno ir Neris tarpupyje bei Neris žemupyje).

Brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonės į Vidurio Lietuvą atsinešė mirusiųjų deginimo paprotį. Kurį laiką abi bendruomenės, kad ir gyvendamos greta, laikėsi savų papročių. Išaiškinti jų tarpusavio santykius vargu ar kada pasiseks. Tačiau tai, kad abi bendruomenės priklausė giminingoms baltų gentims, galbūt kalbėjusioms ta pačia tarpe, naudojusioms panašius daiktus, leidžia spėti ypatingų barjerų tarp jų nebuvo. Bent jau materialinės kultūros srityje. Skirtumai kurį laiką išliko dvasiniame gyvenime, iš pradžių gal net ir mišrioje šeimoje, kaip kad būna visais laikais, tuokiantis skirtingų tikėjimų asmenims.

VI-ajame a. tai turėjo pasireikšti skirtingu laidojimo būdu: vienas šeimos narys pagal savo bendruomenės papročius laidojamas nedegintas, kitas pagal savo - sudegintas. Šitaip galima paaiškinti degintinių kapų atsiradimą V - VI a. nedegintų mirusiųjų kapinėse. Laikui bėgant vietiniai gyventojai buvo asimiliuoti, jų papročiai pradėjo nykti, o jų bendruomenės per keletą gyventojų kartų ištirpo tarp ateivių. Nugalėjus pastarųjų papročius, visi mirusieji imti deginti. Jų kapinės vėl išnyksta. Susidaro iliuzija, kad nuo VI - VII a. Vidurio Lietuva ištuštėjo.

XIII - XIV a. į šį regioną atsikelia nauja gyventojų banga - pabėgėliai nuo kryžiuočių. Sudegintus savo mirusiuosius kartu su nedegintais žirgais jie pradeda laidoti tose pačiose kapinėse, kur buvo laidojama V - VI a. Jeigu kraštas būtų buvęs apleistas, tai naujieji ateiviai patys vargu ar būtų tas kapines suradę - juk nuo paskutiniųjų laidojimų buvo praėję keli šimtmečiai. Vienoje kitoje konkrečioje vietovėje toks sutapimas galėjo būti ir atsitiktinis. Tačiau tai - visuotinis reiškinys: beveik visuose Vidurio Lietuvos kapinyuose yra ir I m.e. tūkstantmečio pirmosios pusės, ir vidurio, ir XIII - XIV a. kapų. Vadinasi, ateiviai apsigyveno jau gyventose vietose, kuriose, archeologijos duomenimis, būta senų kapinių. Tad kur tokiu atveju vietiniai gyventojai laidojo savo mirusiuosius VII - XII a.?

Šis klausimas yra aktualus ir Obeliams. Čia laidojimas nutrūko VI a. pradžioje, plintant mirusiųjų deginimo papročiu. Vėlesni degintiniai kapai priklauso jau XIII - XV a. pradžiai. Tik dabar vieni mirusieji laidoti krante, kiti - ežere.

Apie tai, kad Lietuvoje buvo laidojama ir vandenyje, iki šiol nežinota. Iki šiol nebuvo aptikta brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonių bei I tūkstant-

mečio antrosios pusės Vidurio Lietuvos gyventojų kapų. Obelių kapinyno pavyzdys leistų spėti, kad ir minėti gyventojai, bent didelė jų dalis, sudegintus savo mirusiuosius galėjo tuo metu laidoti vandenyje. Tuo būtų galima paaiškinti, kodėl V - VII a. kapai sausumoje staiga dingsta. Dingsta "kaip į vandenį".

Šį spėjimą patvirtina 1993 m. Marvelės (Kauno m.) radiniai. Tai tipiškas Vidurio Lietuvos kapinynas, kur laidota ir VI - VII a., ir II m.e. tūkstantmečio pirmojoje pusėje. Yra čia ir žirgų kapų.

Kapinyne rastas nedidelis plotelis, kuriame tarp smulkių akmenų pasklidęs sudegintų kaulų ir daiktų sluoksnelis. Geologai prof. A. Gaigalas ir E. Kauklys nustatė, kad tų daiktų patekimo į šią vietą metu čia būta vandens. Gal šaltinio, gal sifono, bet vandens.

Nėra abejonės, kad panašių radinių artimiausiu metu atsiras ir daugiau. Tai padėtų mūsų hipotezėms tapti faktais.

LITERATŪRA

- Būga K. Rinktiniai raštai. T.3. Vilnius, 1961.
- Ckulicz-Kozaryn L. Życie codziennie prusow i jacyęgow w wiekach srednich (IX-XIII w.). Warszawa, 1983.
- Dusburgietis P. Prūsijos žemės kronika. Vilnius, 1985. Paaiškinimai R. Batūros.
- Engel C. Beitrage zur Gliederug des jungsten Zeitalters in Ostpreussen // Congressus Secundus Archeologorum Balticorum Rigae, 19-23. VIII.1930. Riga, 1931, p.313-336.
- Jaskanis J. Human burials with horses in Prussia and Sudovia in the first millenium of our era // Acta Baltico-Slavica, 4, Białystok, 1966, p.29-65.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T.2, Vilnius, 1975.
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T.3, Vilnius, 1977.
- Lowmianski H. Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, 2, Wilno, 1932.
- Makarevičius A. Vilkijos senovės beiškant // Kraštotyra, Vilnius, 1971, p.55-64.
- Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai. T.1, Vilnius, 1966.
- Nagevičius V. Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra VIII-XIII amž. // Senovė, I, Kaunas, 1935, p.3-124.
- Navickaitė O. Žirgo apranga Veršvų kapinyne // ILKI, 1, V., 1958, p.83-93.
- Puzinas J. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // Senovė, IV, Kaunas, 1938, p.173-303.
- Scriptores rerum Prussicarum (T. Hirsh, M. Toppen, E. Strehilke). Leipzig, Bd. 1, 1861.
- Tautavičius A. Rytų Lietuvos pilkapiai // MADA, 1, 1955, p.87-98.
- Tautavičius A. Mūsų giminaičiai prūsai // Mokslas ir gyvenimas, 1968, Nr.6, p.17-22.
- Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Obelių kapinynas. Archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija, 6, 1988, p.9-61.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai IX-XII amžiais. Vilnius, 1970.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvio kario žirgas // Acta historica Lituanica, VII, Vilnius, 1971.
- Гуревич Ф.Д. Обряды погребения в Литве // КСИИМК, вып.18, 1947. С.31-37.
- Гуревич Ф.Д. Древности Белорусского Понеманья. М.,-Л., 1962.
- Куликаускас П. Исследования археологических памятников Литвы // КСИИМК, вып.42, М., 1952. С.92-107.
- Куликаускас П. Некотывые данные о первоначальном заселении территории Литвы и племенных группах в I и начале II тысячелетия н.э. по данным археологии - материалы балтийской этнографо-антропологической экспедиции (1952) // Труды Института этнографии им. Н.Н.Миклухо-Маклая. Новая серия, Т.ХХIII, М., 1954. С.36-46.
- Куликаускене Р. Погребельные памятники Литвы конца I - начала II тысячелетия нашей эры // КСИИМК, вып.42, М., 1952, С.108-122.
- Куликаускене Р. Погребения с конями у древних литовцев // СА, XVII. 1953. С.211-222.
- Накайте Л. Раскопи в дер. Юргайчяя (Шилутский р-н), 20 лет // Археологические и этнографические экспедиции Института истории АН Литовской ССР (1948-1967). Вильнюс, С.65-67.
- Охманский Е. Иноземные поселения в Литве XIII-XIV в.в. в свете этнонимических местных названий // Балто-славянские исследования. М., 1981. С.112-131.
- Очерки по археологии Белоруссии. Минск, 1972.
- Седов В.В. Славяне верхнего Поднепровья и Подвинья. Москва, 1970.
- Шноре Э.Д. Погребения жальничного типа на северо востоке Латвии // Известия Академии наук Латвийской ССР, No.12 (401), 1980, С.38-54.
- Таутавичюс А. Восточнолитовские курганы // Вопросы этнической истории народов Прибалтики. Труды прибалтийской экспедиции, I. М., 1959. С.128-153.
- Урбанавичюс В.Ф. К вопросу о погребениях с трупосожжением XIV в. в Литве // Труды Академии наук Литовской ССР, Серия А 2 (21), 1966, 1966, p.183-190.

SUMMARY

A Change of Burial Rites of Inhabitants of Central Lithuania
in the 4th-14th centuries

Vytautas URBANAČIUS

In 1983 the Obeliai cemetery being located 80 km to West from Vilnius and 7 km from Ukmergė has been finished to investigate. It has a tradition to bury the deads from 5th up to the 15th century AD. The deads were buried cremated and uncremated, as well as in land and in water.

Chronological frames of the cemetery are wide, i.e. an absence of the graves dated to the second half of the 6th century and the 12th century, and a burial into water at the 13th-14th centuries. Obeliai joined two cultures: a shaded ceramics culture and a culture of Lithuanian cemeteries. The graves of the first culture are almost unknown, and it appeared in this territory in the middle of the first millennium only. At the end of the 4th century and the beginning of the 5th century they happen to be burial-grounds, where the deads used to bury uncremated. Already at the end of the 5th century and the beginning of the 6th century the deads have been buried cremated in these burial-grounds. Thus, at the 7th century a rite to bury the deads cremated have predominated.

A statement leads to conclusion that in Obeliai at the 5th century the deads have been buried in the burial-grounds, though burial-grounds have not remain at all. At the first the deads used to bury uncremated, only at the 5th century they have been cremated.

Differently from the graves in the territory of a culture of shaded ceramics the burial have ceased in Obeliai at the middle of the 6th century. This cemetery has much in common with those cemeteries of Central Lithuania dated to the middle of the 1st millennium, where at the 6th-7th centuries a process of burial had ceased, also. Here burial monuments appeared in some centuries only, i.e. in cemeteries where cremated deads have been buried together with uncremated horses (in one grave-pit usually). Frequently these graves are being dated to the 10th-12th centuries.

Such graves have been investigated in Obeliai and dated to the 13th-14th centuries. Only a part of them belongs to the 15th century. Radiocarbonic analysis corroborated this fact. The finds of these graves happen to be similar to those from the graves of Central Lithuania and at the same time they have much in common with the material of the Prussian, Scalvian and Nadruvian. Written sources testify that at the 13th-14th centuries a part of Scalvians found a refuge in other parts of the Lithuanian Grand Duchy escaping the Crusaders' attacks. They tried to form their settlements in all Central and Eastern Lithuania as well as Western Beylorussia till Minsk. In toponymy the names of these settlements (colonies) have remained still up to our ages. A part of cemeteries has much in common with those of Central Lithuania where cremated deads have been buries together with horses. Namely such way of the burial has been known in Scalvia at the 13th century.

The facts above-mentioned let us to suppose other cemeteries of Central Lithuania being of the Scalvians, Nadruvians and Prussians and dated to the 13th-14th centuries (a part of them - to the 15th century).

Almost all cemeteries have been located in the same places where used to bury at the 5th-6th centuries also. The places were inhabited, though no graves have been discovered at the 8th-12th centuries. Only at the 13th century it appeared together with refugees from the Crusaders. New-comers buried the cremated deads in iand, meanwhile the local inhabitants used to throw the cremated remains of the deads together with grave-finds into water. The finds in Obeliai lake testify that.

Not long ago Obeliai lake happens to be the only place of such a way of burial in Lithuania. In 1993 traces of a very similar phenomenon has been discovered in Marvelė (Kaunas suburb).

The finds allow to state that cremated remains of the deads of the shaded ceramics' culture we have to find into water. So far, it is a hypothesis.